

βῶς οἱ πολλοί, οἱ ἔσχατοι, οἱ μικροί, οἱ ἀνώνυμοι ! Πολλές ἀπό τὶς ρήσεις τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα ἔχουν τὸ προσὸν ὅτι, ἀντιστρέφοντας τὸ νόημά τους, βρίσκουμε τὴν ἀλήθειαν ἔτσι μᾶς δίνουν τὸ κλειδὶ τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νὰ μᾶς δίνουν τὴν ἕδια τὴν ἀλήθειαν.

“Υπάρχουν ἀπέραντες ἀκόμα ἐκτάσεις στὸν κόσμο ποὺ εἶναι ἀνεξερεύνητες. Τὶς ἐκτάσεις αὐτὲς καλεῖται νὰ τὶς ἀνακαλύψει ἡ καρδιά μας. Μὲ λίγη καλωσύνη χωρᾶνε πολὺ περισσότεροι ἄνθρωποι στὸν κόσμο· θὰ χωρᾶνε ἀδιάκοπα περισσότεροι.

“Ἐχω νὰ σᾶς δώσω μιὰ συμβουλή : Μὴ χρησιμοποιεῖτε τὴν ἀριθμητικὴν ὅταν μετρᾶτε τοὺς ἀνθρώπους· μὴ χρησιμοποιεῖτε καμμιὰ μαθηματικὴν μέθοδο ὅταν ἔξετάζετε τὴν χωρητικότητα τῆς γῆς. Οἱ ἄνθρωποι — οἱ πολλοί, οἱ ἀνώνυμοι — δὲν πιάνουν πολὺν τόπο στὸν κόσμο· δὲν πιάνουν σχεδὸν διόλου τόπο. Χωράει ἡ καρδιά σου τὸν ἄνθρωπο ; ”Αν χωράει τὸν ἄνθρωπο, χωράει καὶ καὶ θε ἄνθρωπο, ὅσοι κι’ ἀν εἶναι οἱ ἄνθρωποι στὸν κόσμο. Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας καὶ προχώρησε· καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν.

14

Μιὰ μέρα τοῦ φάνηκε τοῦ Ζαρατούστρα ὅτι ἥρθε πάλι ἡ ἀνοιξη. Τώρα ποὺ ἄρχισαν ὅλα ν’ ἀνθίζουν γύρω μου, θὰ μαραθοῦν ὅριστικὰ οἱ σκέψεις μου, εἶπε μέσα του ὁ Ζαρατούστρας.

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη δὲν πρόσεξε ὁ Ζαρατούστρας διόλου ἀν τὸν ἀκολουθοῦσαν ἡ ὅχι οἱ δώδεκα. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη δὲν πρόσεξε παρὰ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε ξανάρθει ἡ ἀνοιξη.

‘Απὸ πότε ἄρχισαν ν’ ἀνθίζουν τὰ δέντρα στὸν κόσμο ; — εἶπε μέσα του ὁ Ζαρατούστρας· κάποτε θὰ σημειώθηκε στὸν κόσμο ἡ πρώτη ἀνοιξη. ”Ω, τί μεγάλη θάταν ἡ στιγμὴ ἐκείνη ! Καὶ πόσο θὰ χάρηκαν τὰ μάτια τοῦ Θεοῦ ! Θαρρῶ πώς τὴ στιγμὴ ποὺ σημειώθηκε στὸν κόσμο ἡ πρώτη ἀνοιξη, θὰ σκέφθηκε ὁ Θεὸς ὅτι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ὑπάρξουν κι’ ἄλλα μάτια γιὰ νὰ τὴ χαροῦν : τὰ μάτια τῶν ζώων, τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων.

Τώρα ἡ μοναξιά μου εἶναι ἀνθισμένη, εἶπε μέσα του ὁ Ζαρατούστρας.

15

Μιὰν ἄλλη μέρα ξεκίνησε πάλι ὁ Ζαρατούστρας· καὶ ἦταν

ἡ κατεύθυνση τῶν βημάτων του ἄγνωστη. Τώρα εἶχε καὶ πάλι τὸ αἴσθημα ὅτι οἱ δύοδεκα τὸν ἀκολουθοῦσαν. Καὶ εἶπε ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δύοδεκα :

‘Η ἄγνωστη κατεύθυνση εἶναι ὅτι πιὸ βέβαιο ὑπάρχει στὴ ζωὴ μας. “Ολοὺς τοὺς γνωστοὺς δρόμους τοὺς σκεπάζει ἐνα μυστήριο. ‘Ο ἄγνωστος δρόμος εἶναι δίχως κανένα μυστήριο. Τὰ μυστήρια βρίσκονται στὴ ζωὴ, ὅχι στὸ θάνατο.

Δὲ μπορεῖτε, ἀγαπητοί μου, νὰ φαντασθεῖτε πόσο ἔχω ἐξοικειωθεῖ μὲ τὸ θάνατο. Μὲ βόηθησε ἡ Ἰδιαὶ ἡ ζωὴ νὰ ἐξοικειωθῶ μὲ τὸ θάνατο. Κλείνοντάς μου ἡ ζωὴ ὅλες τὶς θύρες τῆς ζωῆς, μόνον ξέρει διάπλατα τὴ θύρα τοῦ θανάτου. Δὲ λέω νὰ ρθεῖτε καὶ σεῖς μαζί μου· ὅχι, ἐσεῖς πρέπει νὰ μείνετε ἀκόμα σ’ αὐτὸν τὸν κόσμο. ‘Υπάρχουν πολλὰ πράγματα ποὺ πρέπει νὰ γίνουν ἀκόμα στὸν κόσμο· ἀλλὰ θὰ γίνουν ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου. Καὶ σεῖς, ἀν θέλετε νὰ ἐπιτελέσετε κάτι ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ πρέπει ἀκόμα νὰ ἐπιτελεσθοῦν, πρέπει νὰ μείνετε στὸν κόσμο, χωρὶς ὅμως νὰ είστε ἐκ τοῦ κόσμου.

“Οσο γιὰ μένα, ἔγὼ ἔχω κουραστεῖ. Δὲ μὲ κούρασε ὁ μεγάλος κόπος. Μὲ κούρασε, ἀντίθετα, ἡ ἀπουσία τοῦ κόπου. Δὲ μοῦ ἔδωσαν οἱ ἀνθρώποι τὸ δικαίωμα νὰ κουραστῶ γι’ αὐτούς. Δὲν τοὺς κακίζω, ὅμως, γι’ αὐτό· δὲν τοὺς κακίζω ποὺ δὲ θέλουν νὰ μὲ κουράσουν, νὰ μὲ προσέξουν καὶ νὰ μ’ ἀγαπήσουν ἡ ἔστω νὰ μὲ λοιδωρήσουν, νὰ μὲ ραπίσουν, νὰ μὲ σταυρώσουν· οὐ γὰρ οἴδασι τί παραλείπουσι !

Καὶ ἡ ἡλικία μου ἔχει, ἀλλωστε, προχωρήσει. Δὲν ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ περιμένω περισσότερο. Καὶ ὑπάρχει, μάλιστα, ὁ κίνδυνος, ἀν ζήσω περισσότερο, ν’ ἀλλάξουν οἱ σκέψεις μου καὶ νὰ ξαναγεννηθεῖ μέσα μου ὁ μέγας Ζαρατούστρας ! Κ’ αἰσθάνομαι κάμποσες φορὲς τὸν πειρασμὸν νὰ ξαναγίνω ὁ μέγας Ζαρατούστρας. “Οπως ξέρετε, δὲν είμαι διόλου δυνατός· ἔτσι, ἀπὸ ἀδυναμία, μπορεῖ, ἀν ζήσω περισσότερο, νὰ ξαναγίνω ὁ μέγας Ζαρατούστρας καὶ νὰ τὰ χαλάσω ὅλα. Δὲν πρέπει νὰ πεθαίνει κανεὶς πολὺ ἀργά. Καὶ εἶναι γιὰ μένα ἡ δη ἀρκετὰ ἀργά.

‘Ο βιογράφος τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα, στενογραφώντας τὶς ὅμιλες του, εἶχε τὴν τιμιότητα νὰ μὴν ἀποσιωπήσει μιὰ ρήση τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα, ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα ὁ βιογράφος αὐτὸς στ’ ἄλλα του βιβλία – γιατὶ ἔγραψε πολλὰ ἄλλα βιβλία – εἶχε πεῖ. “Οσες φορὲς ἀναφέρει στ’ ἄλλα του βι-

βλία τ' ὄνομα Ἐκείνον, τὸ συνδυάζει μὲν φιβερούς χαρακτηρισμούς. Σὰν τίμιος, ὅμως, βιογράφος, μνημονεύει τὴν ρήση τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα, ὅπως τὴν πῆρε ἀπὸ τὰ χεῖλη του.

Καὶ εἶπε ὁ μέγας Ζαρατούστρας : Πιστέψτε με, ἀδελφοί μου ! Ἐκεῖνος πέθανε πολὺ νωρίς· ὁ ἕδιος θ' ἀνακαλοῦσε τὴν διδασκαλία του, ἂν εἴχε φτάσει ως τὴ δική μου ἡλικία ! Εἶχε ἀρκετὴ εὐγένεια γιὰ νάναι ἰκανὸς ν' ἀνακαλεῖ !

“Οσο, ὅμως, συγκινητικὴ κι' ἀν εἶναι ἡ ρήση αὐτὴ τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα — ὅσο κι' ἀν σώζεται κι' ὁ βιογράφος του μὲ τὴν τιμιότητα ποὺ ἔδειξε ἀποφεύγοντας νὰ τὴν ἀποσιωπήσει —, τὸ νόημα ποὺ περιέχει ἡ ρήση αὐτὴ εἰν' ἐσφαλμένο. Ἡ ἡλικία, Ἐκείνου — ἡ ἡλικία τῶν τριαντατριῶν ἐτῶν — ἦταν ἡ ἀσφαλέστερη ἡλικία γιὰ τὴ συνάντηση τοῦ πιὸ μεγάλου πόνου μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ἀκμὴ τῆς ζωῆς. “Αν εἶπα κ' ἐγὼ — ὁ μικρὸς Ζαρατούστρας — μερικὲς ἀλήθειες, τὶς εἶπα μόνο καὶ μόνο γιατί, ἔχοντας χάσει εἴκοσι ως τριάντα χρόνια τῆς ζωῆς μου (τὰ χρόνια ποὺ ἤμουν ὁ μέγας Ζαρατούστρας),, ξαναγύρισα ψυχικὰ στὴν ἡλικία τῶν τριαντατριῶν ἐτῶν. Καὶ τώρα ποὺ σᾶς μιλάω, τὸ πνεῦμα μου εἶναι μόνο τριαντατριῶν ἐτῶν. Κι' ἀν ζήσω περισσότερο, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ν' ἀνακαλέσω, ἀπὸ ἀδυναμία, τὶς ἀλήθειες ποὺ ἔχω πεῖ καὶ ν' ἀφήσω νὰ ξαναγεννηθεῖ μέσα μου ὁ μέγας Ζαρατούστρας. ”Ἐκεῖνος, βέβαια, δὲ μποροῦσε νὰ διατρέξει τέτοιους κινδύνους, ἔστω κι' ἀν ζοῦσε ἄλλα τόσα χρόνια. Εἶχε ἀρκετὴ εὐγένεια γιὰ νάναι ἰκανὸς νὰ ἐμμείνει στὴ διδασκαλία του καὶ νὰ ὀδηγηθεῖ στὴ σταύρωση, σ' ὅποια ἡλικία κι' ἀν ἔφτανε. Ἔγώ, ὅμως, δὲν ἔχω τὴν ἴδια καταγωγὴν καὶ τὴν ἴδια εὐγένεια.

‘Ωστόσο, μολονότι Ἐκεῖνος, ζώντας περισσότερα χρόνια, δὲν ἔκινδυνε ν' ἀνακαλέσει τὴ διδασκαλία του καὶ νὰ μήν πάει πρὸς τὴ σταύρωση, ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμο τριαντατριῶν ἐτῶν. Κι' αὐτὸ πρέπει νὰ σημαίνει κάτι· εἶναι ἐνα σημεῖο γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους, εἶναι μιὰ ὑπόδειξη σημαντικὴ τὸ ὅτι ἔφυγε τριαντατριῶν ἐτῶν. “Οταν φεύγουμε, δὲν πρέπει νάναι ἀργά· πρέπει, ἀντίθετα, νάναι κάπως νωρίς. ”Οχι, βέβαια, πολὺ νωρίς· κάμποσοι ποιητὲς ἔφυγαν πολὺ νωρίς, πρὶν φτάσουν στὰ τριάντα χρόνια τους, μερικοὶ πρὶν φτάσουν καν στὰ εἰκοσιπέντε· αὐτὸ ἦταν λάθος τους... Οἱ μουσικοὶ δημιουργοὶ ποὺ πέθαναν νέοι — κι' ἀνάμεσά τους εἶναι κι' ὁ πιὸ ἀγγελικὸς ποὺ τὸν τάφο του δὲν τὸν ξέρει

κανένας — φρόντισαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸν κόσμο γύρω στὴν ἡλικία τῶν τριαντατριῶν ἐτῶν. "Ἐτσι ἀκολούθησαν μὲ κάποιο τρόπο τὸ δρόμο 'Εκείνου· μὲ κάποιο τρόπο σταυρώθηκαν κι' αὐτοί, ἀφοῦ διδαξαν ὅτι εἶχαν νὰ διδάξουν κι' ἀφοῦ ἔκαμαν ὅσα θαύματα μποροῦσαν νὰ κάμουν.

Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας καὶ προχώρησε· καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν.

16

Τὴν ἄλλη μέρα (καὶ τώρα τὶς μετροῦσε πιὰ τὶς μέρες καὶ ἀρχισε μάλιστα νὰ μετράει κι' αὐτὲς ἀκόμα τὶς ὥρες) λέει ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δώδεκα ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν:

Ξέρετε γιατί δὲν τοὺς χώνευε ὁ μέγας Ζαρατούστρας τοὺς πτοιητές; Δὲν τοὺς χώνευε γιατὶ ἦταν κι' ὁ ἴδιος πτοιητής.

Καὶ ξέρετε γιατί ἀποσιώπησε τοὺς μουσικοὺς δημιουργούς; Θὰ σᾶς τὸ ττῶ κι' αὐτό, ἀγαπητοί μου. Τοὺς ἀποσιώπησε γιατὶ δὲν ἦταν ὁ ἴδιος μουσικὸς δημιουργός.

Οι ἀδυναμίες τῶν μεγάλων εἶναι φοβερές· εἶναι ἀντίστοιχες καὶ ισόποσες μὲ τὴ δύναμή τους καὶ συμψηφίζονται μὲ τὴ δύναμη αὐτή ἀπόλυτα. Τί ἀπομένει λοιπὸν ἀπὸ τὴ δύναμη ἢ τὶς ἀδυναμίες τῶν μεγάλων; Τίποτε!

Οι ἀδυναμίες τῶν μικρῶν καὶ ἀδύνατων εἶναι τούλαχιστον μικρές· καὶ δὲν συμψηφίζονται μὲ καμμιὰ δύναμη· ἔτσι ἀπομένει ἀκέραιο ὅτι εἶναι ὁ χαρακτήρας τους.

Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας τὴν ἡμέρα ἐκείνη· τέτοια καὶ λίγα· κι' ἀφοῦ τὰ εἶπε, ἔκαμε πολλὰ βήματα σιωπηλὸς καὶ σκεπτικός· καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν. Τοξερε, τάχα, θετικὰ ὅτι τὸν ἀκολουθοῦσαν; 'Ο Ζαρατούστρας δὲν ἤθελε ἀκόμα νὰ τὸ ξέρει θετικά.

17

Τὴν ἄλλη μέρα λέει ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δώδεκα ποὺ δὲν ἤξερε θετικὰ ἀν τὸν ἀκολουθοῦσαν ἢ ὅχι:

Τί θὰ πεῖ νὰ ξέρεις κάτι θετικά; Καμμιὰ γνώση δὲ μπορεῖ νάναι θετική. Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει θετική γνώση τοῦ θανάτου, πῶς ἔχεις τὴν ἀξίωση, ως ἀδελφέ μου ἀνθρωπε, νὰ γνωρίζεις θετικὰ ὅτιδήποτε ἄλλο;

Οἱ θετικὲς γνώσεις εἶναι ὅλες παροδικές· ἡ καθεμιὰ ποὺ ἔρχεται

παραμερίζει τὴν ἄλλη. Δὲ λέω βέβαια νὰ μὴ τὶς καλλιεργοῦν οἱ ἄνθρωποι· ἀφοῦ τοὺς βοηθοῦν νὰ λησμονοῦν τὸ μὲν γα "Αγνωστό, ἃς τὶς καλλιεργοῦν. Σὲ σᾶς, ὅμως, τοὺς δώδεκα ποὺ μὲ διαλέξατε ὁδηγό σας καὶ μὲ ἀκολουθεῖτε, σὲ σᾶς πρέπει νὰ πῶ ὅτι ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θάχετε πεθάνει δὲ θὰ σᾶς εἶναι χρήσιμη καμμιὰ ἀπὸ τὶς θετικὲς γνώσεις ποὺ καλλιεργεῖτε ὅσο ζεῖτε. 'Απὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θάχετε πεθάνει, θὰ σᾶς χρειαστεῖ κάτι ἄλλο ποὺ καμμιὰ θετικὴ γνώση δὲ μπορεῖ νὰ σᾶς τὸ δώσει. "Αν ἐπιμένετε στὶς θετικὲς γνώσεις, σᾶς συμβουλεύω νὰ καλλιεργήσετε τούλάχιστον, πλάϊ στὶς θετικὲς γνώσεις, καὶ τὴν μεγάλην καὶ Ἱερὴν ἄγνοιαν.
Ἡ μεγάλη ἄγνοια προετοιμάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸ πᾶν· κι' ὅποιος εἶναι προετοιμασμένος γιὰ τὸ πᾶν, δὲν πρόκειται νὰ ξαφνιαστεῖ ἀπὸ τίποτε.

Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας καὶ προχώρησε· καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν, χωρὶς νὰ ζητήσει ὁ Ζαρατούστρας νὰ ἔξακριβώσει θετικὰ ἀν τὸν ἀκολουθοῦσαν.

18

Βλέπετε, ἄγαπητοί μου, πῶς μαραίνονται οἱ σκέψεις μου;
— λέει ὁ Ζαρατούστρας τὴν ἄλλη μέρα στοὺς δώδεκα.

Καί, συμπληρώνοντας τὸ λόγο του, εἶπε: Τώρα ποὺ γύρω μου ἀνθίζουν τὰ πάντα, μαραίνονται οἱ σκέψεις μου. Τὸ φθινόπωρο ἀρχισαν ν' ἀνθίζουν· καὶ τὴν ἀνοιξη μαραίνονται.

Τώρα οἱ σκέψεις μου πέφτουν λίγες-λίγες· ἀν δὲ θέλετε ν' ἀνοίξετε τὰ χέρια σας γιὰ νὰ τὶς παραλάβετε, προσέξτε τούλάχιστον μπροστά σας νὰ μὴν τὶς πατήσετε. Ἡ ἀνοιξιάτικη αὔρα μαραίνει τὶς σκέψεις μου.

"Οχι μόνον ὁ ἔρωτας εἶναι ἀνοιξιάτικος, ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀνοιξιάτικος. Ἡ ἀνοιξιάτικη αὔρα φέρνει τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ καὶ τὸ θάνατο.

Δὲ σᾶς μίλησα ὡς τώρα πιοτέ μου γιὰ τὸν ἔρωτα. Μίλησα γι' ἄγαπη· ὅχι ὅμως γιὰ ἔρωτα. Δὲν ἔχω, βέβαια, καμμιὰ πεῖρα σ' αὐτὰ τὰ πράγματα· κάτι, ὅμως, θυμᾶμαι ἀπὸ τὰ ἐφηβικά μου χρόνια· καὶ τὸ θυμήθηκα σήμερα γιὰ πρώτη φορά.

"Οταν ἦμουν ἐφηβος, γνώρισα μαζὶ τὸν πόθο τὸν ἔρωτικὸν καὶ τὸν πόθο τοῦ θανάτου. "Οταν, γιὰ πρώτη φορά, ἔνιωσα ὅτι ἡ ἄγαπη μπορεῖ νάναι καὶ πόθος, μπορεῖ νάναι καὶ πάθος, κάποιο χέρι μὲ ἄγγισε ἀπαλά, χάιδεψε τὰ ώραῖα μου τότε μαλλιά καὶ

δρόσισε τὸ μέτωπό μου· τὸ χέρι· δὲ ν ἥταν ψυχρό, ἀλλὰ τὸ μέτωπό μου ἔκαιγε. Τὸ χέρι ποὺ μὲ βόηθησε τὴν ὥρα ποὺ καιγόμουν ἀπὸ ἔρωτα, ἥταν τὸ χέρι τοῦ θανάτου. Δὲ μὲ τρόμαξε διόλου τὸ χέρι αὐτό· οἵ πιοι νέοι δὲ ν φοβοῦνται τὸ θάνατο· καὶ ὅταν κυριευθοῦν ἀπὸ ἔρωτα, ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν καὶ μεγάλο, κυριεύονται κι' ἀπὸ τὸν πόθο τοῦ θανάτου γιὰ νὰ διαιωνίσουν μέσ' στὸ θάνατο τὸν ἔρωτά τους.

Σήμερα αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτό μου ἔφηβο. Κανένα μάτι, ὅμως, δὲ μὲ παίρνει γιὰ ἔφηβο. Οὔτε καν ὁ θάνατος δὲ θὰ χαῖδέψει τὰ μαλλιά μου καὶ δὲ θ' ἀκουμπήσει τὴν παλάμη του στὸ ρυτιδωμένο μέτωπό μου. Ἀλλὰ τὸν πόθο τοῦ θανάτου τὸν αἰσθάνομαι ἐγὼ ὡς ἔφηβος κυριευμένος ἀπὸ ἔρωτα.

Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας καὶ ντράπηκε λιγάκι ποὺ μίλησε γιὰ πόθο καὶ γιὰ ἔρωτα. Μή μὲ παρεξηγεῖτε, ὅμως, ὅγαπητοί μου, λέει στοὺς δώδεκα· οἱ σκέψεις μου εἶναι τώρα μαραμένες.

19

Τὴν ἄλλη μέρα δὲν εἶπε ὁ Ζαρατούστρας καὶ μιμιὰ λέξη. Ξεκίνησε καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν. Ἡ σιωπὴ του ἥταν βαθειά, πιοι βαθειά.

Μέσ' στὴ σιωπὴ τοῦ Ζαρατούστρα σημειώθηκαν μερικὰ πράγματα ποὺ κανένας δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ τὰ μάθει. Καὶ σημειώθηκαν πράγματα σημαντικά. Ἡ ματιά του εἶχε ξεφύγει ἀπὸ καθετὶ τὸ δρατό. Καὶ ἡ ἀκοή του εἶχε ἔνωθεῖ μὲ τὴν πιὸ βαθειά καὶ ἀπύθμενη σιωπὴ.

"Ετσι, οὔτε μέσα του δὲν εἶπε τὴν ἥμέρα ἔκεινη ὁ Ζαρατούστρας καμμιὰ λέξη. Αὐτὸν ἥταν τὸ μόνο ποὺ ἔξομολογήθηκε τὴν ἄλλη μέρα στοὺς δώδεκα. "Αν ἔλεγα καὶ τὴν παραμικρὴ λέξη μέσα μου, θᾶχανα τὴ μοναδικὴ εύκαιρία ποὺ εἶχα νὰ ἐπικοινωνήσω, ὅσο ζῶ, μὲ τὸ ἀπειρο, τοὺς εἶπε ὁ Ζαρατούστρας τὴν ἄλλη μέρα.

Καὶ ἡ ἄλλη μέρα δὲν ἥρθε εὔκολα. "Επρεπε, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ρθεῖ, νὰ ξεπεράσει ὁ Ζαρατούστρας τὴν ἀπειρη σιγή. Καὶ τὴν ξεπέρασε, ἀφοῦ πῆγε ζωντανὸς ὡς τὰ βάθη της. Μήπως ἥταν αὐτὸ γιὰ μένα ἔνα μάθημα θανάτου; — εἶπε ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δώδεκα.

Καὶ ἀφοῦ κοίταξε μακριά, πρόσθεσε ὁ Ζαρατούστρας: Τώρα ποὺ θὰ λείψω, ἡ ἀπουσία μου δὲ θὰ πιάσει κανέναν τόπο. Σὲ

ποιανοῦ τὴν καρδιὰ μπορῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι θὰ πιάσει τόπο ἡ ἀπουσία μου;

Καὶ εἶπε καὶ κάτι ἄλλο ὁ Ζαρατούστρας τὴν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδὴ τὴν ἡμέρα ποὺ διαδέχθηκε τὴν αἰώνιότητα τῆς σιγῆς:

Στὴ ζωὴ μου ἔμαθα νὰ περιμένω ἀδικα ὅ,τι περίμενα. "Ετσι, ἀν στὸν κόσμο τοῦ θανάτου θὰ πρέπει νὰ περιμένω ἐπίσης ἀδικα ὅσα περιμένω ἀπὸ τὸ θάνατο, θάμαι προετοιμασμένος νὰ περιμένω κ' ἐκεῖ ἀδικα!

20

Λίγες ώρες ἀργότερα, λέει ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δώδεκα: Πλησιάζει τὸ Πάσχα· θέλω νὰ δειπνήσουμε ὅλοι μαζί· κ' οἱ δεκατρεῖς μαζί.

Ποῦ θέλεις, διδάσκαλε, νὰ σοῦ ἔτοιμάσουμε νὰ φᾶς; — ρωτάει ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔτοιμάσετε τίποτε, ἀπαντάει ὁ Ζαρατούστρας· ὅλα εἶναι ἡδη ἔτοιμα· ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστι. Προχωρώντας στὴν κατεύθυνση ἐκείνη — σ' ἐκείνη ποὺ εἶναι προκαθορισμένη — θὰ βρεῖτε μπροστά σας τὸν δεῖνα· καὶ θὰ τὸν ρωτήσετε ποῦ βρίσκεται τὸ σπίτι ὅπου θὰ φάει ὁ Ζαρατούστρας. Καὶ ὁ δεῖνα θὰ σᾶς δείξει τὸ σπίτι· θὰ σᾶς δείξει τὸ μοναδικὸ μέσ' στὴ μεγάλη πολιτεία σπίτι ποὺ εἶναι χρόνια ἀδειανὸ καὶ ἀκατόίκητο. Ἡ πόρτα θάναι ἀνοιχτή· εἶναι ἀνοιχτή ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὸ σπίτι ὁ τελευταῖος ἀνθρωπος· κι' ἀπὸ τότε δὲ μπῆκε πιὰ κανένας μέσα· ἡ ἀνοιχτή πόρτα προσκαλεῖ τοὺς πάντας· ώστόσο, μόνον ἐγὼ θ' ἀνταποκριθῶ στὴν πρόσκληση· κ' ἐσεῖς θὰ μὲ ἀκολουθήσετε.

21

Οψίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο ὁ Ζαρατούστρας μετὰ τῶν δώδεκα.

Καὶ σηκώθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὸ δεῖπνο μὲ τὴν πρόθεση νὰ βάλει νερὸ στὸ νιπτήρα καὶ νὰ νίψει τὰ πόδια τῶν μαθητῶν. Ξανακάθησε ὅμως ἀπότομα καὶ σκέφθηκε: "Αν πάω νὰ νίψω τὰ πόδια τους καὶ νὰ τὰ σκουπίσω, θὰ πρέπει νὰ τ' ἀγγίσω· δὲν ὅμως δοκιμάσω νὰ τ' ἀγγίσω, μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ ὅτι τὰ πόδια τους δὲν εἶναι ἀπτά. Καὶ τότε τί θὰ γίνω; Σὲ ποιούς θὰ μιλήσω; Σὲ ποιούς θ' ἀπευθύνω τὶς τελευταῖες μου ὑποθῆκες,

ἄν ἀποδειχθεῖ ὅτι οἱ δώδεκα γύρω μου δὲν εἶναι ἄπτοι;

"Ἐτσι ἔχασε ὁ Ζαρατούστρας τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀκολουθήσει τὸ δρόμον Ἐκείνου. Εἶπε, ὅμως, ὁ Ζαρατούστρας μέσα του: ὁ δρόμος Ἐκείνου δὲν πρέπει νάναι γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους μιὰ σκέτη εὐκαιρία· πρέπει καὶ διχως νὰ ὑπάρχει ἡ εὐκαιρία, δηλαδὴ δίχως νὰ τὸ ἐπιτρέπουν οἱ περιστάσεις καὶ δίχως νὰ ὑπάρχουν οἱ ἴδιες ἀναλογίες, νὰ μπορεῖ ὁ καθένας μᾶς νὰ τραβήξει τὸ δρόμον Ἐκείνου. Ἡ σκέψη αὐτὴ τὸν καθησύχασε τὸν Ζαρατούστρα. Καὶ εἶπε τότε στοὺς δώδεκα:

'Ἔγὼ δὲν θὰ νίψω τοὺς πόδας σας. Δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ τὸ κάμω. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ ἐγὼ ὅτι εἶπε Ἐκείνος στὸν Πέτρο: ἔὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. Δὲ φτάνει νὰ νίψω ἐγὼ τοὺς πόδας σας γιὰ νὰ γίνετε ὄλοκληροι καθαροί. Καὶ πῶς μπορῶ νὰ ξέρω ἐγὼ ἂν θὰ βρίσκομαι κάπου, καὶ ποῦ θὰ βρίσκομαι (καὶ πῶς θὰ βρίσκομαι ἐκεῖ ποὺ θάμαι), ωστε νὰ μπορῶ, νίβοντας τοὺς πόδας σας, νὰ πῶ ὅτι ἔτσι θάχετε καὶ σεῖς μέροις μετ' ἐμοῦ;

'Αφοῦ, ὅμως, δὲ μπορῶ νὰ ταπεινωθῶ μπροστά σας, σκύβοντας καὶ πλένοντας τὰ πόδια σας, θὰ ταπεινωθῶ σκύβοντας μπροστά σας χωρὶς νὰ τολμήσω — γιατὶ δὲν εἶμαι ἄξιος — νὰ τὰ πλύνω.

Καὶ ὁ Ζαρατούστρας σηκώθηκε πάλι, ὑποκλίθηκε μπροστά στοὺς δώδεκα, ἀκούμπησε τὸ μέτωπό του στὸ πάτωμα, καὶ ἀφοῦ ξανακάθησε τοὺς εἶπε:

Κανένας σας δὲ μπορεῖ νὰ μὲ παραδώσει. Δὲν ὑπάρχει ὁ Ἰούδας ἀναμεσά σας, γιατὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε ὁ Ἰωάννης, οὔτε ὁ Ἰάκωβος, οὔτε ὁ Πέτρος. "Ἐτσι εἶναι γραφτό μου νὰ παραδοθῶ μόνος μου. "Οπως δὲν ἀξίζω ν' ἀγαπηθῶ, ἔτσι δὲν ἀξίζω καὶ νὰ προδοθῶ. Κανένας δὲν πρέπει νὰ χάσει τὴν ψυχή του γιὰ χάρη μου.

Καὶ ἀφοῦ κανένας ἀπὸ τοὺς δώδεκα δὲν ἀνέπεσεν ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς δώδεκα — ἢν δὲ νὺξ — δὲν ἔχῃλθε, λέει ὁ Ζαρατούστρας:

Παιδιά μου, μονάχα λίγες ρεις θάμαι ἀκόμα μαζί σας. Ἡ ἐντολή μου εἶναι ἡ ἐντολὴ Ἐκείνου: ἀγαπᾶτε ἄλλήλους. ὅπως σᾶς ἀγάπησα ἐγὼ — καὶ ἀγάπησα ὅλους σας χωρὶς νὰ σᾶς γνωρίζω καὶ νὰ μὲ γνωρίζετε —, ἔτσι ν' ἀγαπᾶτε καὶ σεῖς ἄλλήλους.

Δὲν ξέρω ἂν θὰ μποροῦσα ν' ἀγαπήσω ὅλους σας, ὅλους τοὺς ἀγνωστούς, ἂν μοῦδινε ἐν ας τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἀγαπήσω

σὰ γνωστό μου, σὰ φίλο μου. 'Εκεῖνος μπόρεσε νὰ συνδυάσει καὶ τὰ δυό. 'Εκεῖνος μποροῦσε καὶ μπορεῖ τὰ πάντα. 'Επειδὴ δὲ θὰ μποροῦσα ἐγὼ νὰ συνδυάσω καὶ τὰ δυὸ – ν' ἀγαπήσω καὶ ὅλους καὶ τὸν ἔναν –, ἵσως γι' αὐτὸ δὲ βρῆκα κανέναν· ἔτσι, μὴ ἔχοντας κανένα φίλο, ἀγαπάω τοὺς ἄγνωστους· καὶ ὅχι μονάχα ἔναν ἢ δυὸ ἄγνωστους, ὅλλας ὅλους. Πῶς μποροῦσα νὰ ξεχωρίσω τοὺς ἄγνωστους ἀναμεταξύ τους, ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχω καν δεῖ μὲ τὰ μάτια μου, καὶ νὰ διαλέξω μόνο δυὸ ἢ τρεῖς; 'Η μεγάλη μοναξιά, ἡ ἐγκατάλειψή μου ἀπὸ ὅλους, ἥταν ἵσως ἀναγκαία γιὰ μένα, γιὰ νὰ μπορέσει ἡ καρδιά μου ποὺ κανένας δὲν τὴν πρέσεξε νὰ προσέξει ὅλους.

'Εσεῖς, ὅμως, δὲν εἰστε ἄγνωστοι μεταξύ σας. 'Αγαπῆστε ὁ ἔνας τὸν ἄλλον καὶ ἂς μὴν ἀγαπᾶτε ὅλους. Δὲ θὰ θυμώσει μαζί σας 'Εκεῖνος, ἀν ἀγαπᾶτε μόνο τὸν πλησίον σας. Δὲν περιμένει 'Εκεῖνος νὰ καταφέρετε ὅτι μόνον 'Εκεῖνος κατάφερε. Στὸ βάθος, οὔτε κ' ἐγὼ κατάφερα ν' ἀγαπήσω ὅλους, ξεπερνώντας τὸν πλησίον μου. 'Αγαπῶ ὅλους, γιατὶ ἀπλούστατα κανένας δὲν εἶναι ὁ πλησίον μου, ὁ φίλος μου, ὁ δικός μου. Καὶ ἀγαπῶ ὅλους, γιατὶ κανένας ἀπὸ ὅλους δὲ μούδωσε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἀγαπήσω ὡς συγκεκριμένο πρόσωπο.

Οἱ τρεῖς ψαράδες ποὺ κάπως μὲ πρόσεξαν καὶ τοὺς ἀγάπησα, πνίγηκαν. 'Ο γεωργὸς ποὺ μόλις βγῆκα ἀπὸ τὴν οὐδέτερη ζώνη τοῦ κόσμου μὲ φιλοξένησε, βρίσκεται μακριά, σὲ κάποια σύνορα ποὺ τὰ βήματά μου δὲ μποροῦν πιὰ νὰ τὰ πλησιάσουν. Οἱ δυὸ βασιλιάδες κι' ὁ γάιδαρός τους ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς τιμῆς. 'Ο πιὸ ἀσχημος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου καὶ ὁ Πάπας δὲ μ' ἀναγνώρισαν. Τὸν ἐργάτη τὸν κούρασα μὲ τὶς κουβέντες μου. 'Ο θυρωρὸς τῆς νύχτας μοῦ δίνει πληροφορίες, ὅπως θάδινε στὸν "Άγνωστο" στὸν Πέρ Γκύντ, καὶ τίποτε περισσότερό. "Οσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Πέρ Γκύντ, αὐτὸν μόνο στ' ὅνειρό μου ἢ στὸ δικό του τ' ὅνειρο μπορῶ νὰ τὸν δῶ. Καὶ ὁ σπουδαστὴς τῆς ψυχιατρικῆς μὲ πῆρε στὰ σοβαρὰ ὡς ἀξιοπρόσεχτη ἐπιστημονικὴ περίπτωση.

'Υπάρχουν, βέβαια, τὰ παιδιά ποὺ ἔδειξαν καλωσύνη ἀπέναντί μου. Τὰ παιδιά, ὅμως, δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ παρασύρω κοντά μου. Δὲν εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἀγαπήσω σὰ συγκεκριμένα πρόσωπα καὶ νὰ φράξω τὸ μέλλον τους μὲ τὴ δική μου παρουσία καὶ μὲ τὴ δική μου ἀγάπη. 'Ακόμα καὶ τὸ ἀγόρι τῶν δώδεκα ἔτῶν ποὺ ζήτησε ν' ἀφοσιωθεῖ σὲ μένα καὶ νὰ μὲ ἀκολουθήσει, εἶχα ὑπο-

χρέωση νὰ τὸ στείλω σπίτι του, στὸν Ἰωσὴφ καὶ στὴ Μαρία.

Δὲν ὑπάρχουμε ἐμεῖς γιὰ σένα ; — ρώτησε ξαφνικὰ κάποιος ἀπὸ τοὺς δώδεκα· ἐμεῖς σὲ ἀκολουθήσαμε πιστά, κι' ἀνάμεσά μας εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ νέου ‘Ἀμλέτου ποὺ ἀποφάσισε, γιὰ χάρη σου, νὰ πάψει ἀναζητώντας τὸ μηδέν.

“Ω, βέβαια, ὑπάρχετε σεῖς καὶ ὑπάρχετε γιὰ μένα, λέει τότε ὁ Ζαρατούστρας μ' ἔνα πικρὸ χαμόγελο· σὲ σᾶς ἀπευθύνω τὰ λόγια μου. ‘Ωστόσο, δὲ θέλω ἀκόμα νὰ βεβαιωθῶ ὅν εἶστε ἢ δὲν εἶστε ἀπτοί. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσά σας οὔτε ὁ Ἰωάννης, οὔτε ὁ Ἰούδας. Ἐκτὸς ἀπὸ σᾶς, μὲ ἀκολουθεῖ μάλιστα καὶ ὁ Ἀλιόσα· ἀλλὰ μ' ἔδιωξε ἀπὸ κοντά του, μ' ἔστειλε ξανὰ στὸν κόσμο, καὶ μὲ ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ πεθάνει μαζί μου. Κ' εἶναι, ἄλλωστε, ἕκατὸ χρονῶν. Δὲν τοῦ περσεύει χρόνος γιὰ νὰ γίνει φίλος μου.

“Οχι, ἀγαπητοί μου, δὲν ἔχω κανένα φίλο· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγάπη μου εἶναι φοβερὰ ἀφηρημένη καὶ στρέφεται σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, στοὺς ἄγνωστους, στοὺς ξένους. Καὶ δὲν ξέρω — σᾶς μαρτυράω τώρα τὸ φοβερώτερο μυστικὸ — ὃν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει στ' ἀλήθεια μιὰ τέτοια ἀγάπη.

‘Απόψε — στὸ μυστικὸ τοῦτο δεῖπνο — εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς πῶ ὅχι μόνο τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ τὶς μυστικὲς ἀμφιβολίες μου γιὰ τὴ φανερή μου ἀλήθεια. Φανερή εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς ἀγάπης μου γιὰ ὅλους, γιὰ ὅσους ταξιδεύουν μακριὰ σὲ θάλασσες ἄγριες, γιὰ ὅσους βρίσκονται στὸ κρεββάτι τοῦ πόνου χωρὶς ἐλπίδα σωτηρίας, γιὰ ὅσους φοβοῦνται τὴ βαρειὰ τιμωρία καὶ κρύβονται γιὰ νὰ μὴ τοὺς βρεῖ τὸ μάτι τοῦ Νόμου, γιὰ ὅσους ἔχουν περιπλανηθεῖ καὶ δὲ βρίσκουν τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς. Ναί, αὐτὴ εἶναι ἡ φανερή μου ἀλήθεια, ἐκείνη ποὺ ἔχω διακηρύξει.

‘Η κρυφή μου ἀλήθεια εἶναι, ὅμως, ἄλλη. Καὶ ἀπόψε — στὸ μυστικὸ τοῦτο δεῖπνο — αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ σᾶς τὴν πῶ. Καὶ σᾶς τὴ λέω : Ζηλεύω ὅσους βρίσκονται πλάϊ σ' ἀγαπημένα πρόσωπα. Ζηλεύω ὅσους ἔχουν οἰκογενειακὴ ἐστία. Ζηλεύω ὅσους ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ χαρίσουν σ' ἓνα μοναδικὸν ἀνθρώπῳ τὴν ἀγάπη τους.

Ναί, ὅπως δὲ μέγας Ζαρατούστρας ζήλευε, ἔτσι ζηλεύω κ' ἔγώ. ‘Ο μέγας, ὅμως, Ζαρατούστρας συκοφαντοῦσε κ' ἔβριζε ὅσους ζήλευε. ‘Εγὼ δὲ βρίζω ὅσους ζηλεύω, κι' ἀναγνωρίζω τὴν ὑπεροχή τους. ‘Η διαφορά μου αὐτὴ ἀπὸ τὸν μεγάλο Ζαρατού-

στρα δὲν ξέρω ἂν εἶναι πρὸς τιμὴν μου. Δὲν τολμῶ νὰ βρίσω
ὅσους ζηλεύω· φοβᾶμαι νὰ τοὺς βρίσω· φοβᾶμαι νὰ τοὺς ἐκδι-
κηθῶ.

Δὲν εἶμαι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή· εἶμαι τὸ κλῆμα ποὺ κόπηκε
καὶ δὲν ἔμεινε στὴν ἄμπελο. Καὶ τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν
φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἄμπελῳ. "Ετσι, τὸ κλῆμα
ποὺ εῖμ' ἔγὼ ξεράθηκε, τὰ φύλλα του μαράθηκαν, οἱ σκέψεις μου
μαράθηκαν, καὶ τὸ μόνο ποὺ ἀπομένει νὰ συμβεῖ εἶναι νὰ μὲ ρί-
ξουν στὸ πῦρ καὶ νὰ καῶ. Δὲν ἔχουν, ὅμως, οἱ ἄνθρωποι καιρὸ
στὴ διάθεσή τους οὔτε καν γιὰ νὰ μὲ ρίξουν στὸ πῦρ. Δὲν εἶμαι
οὔτε ὁ Σαβοναρόλα, οὔτε ὁ Τζιορντάνο Μπροῦνο. Δὲν εἶμαι
παρὰ ὁ Ζαρατούστρας, ἀδιάφορο ἂν ὁ μέγας ἡ ὁ μικρός· στὸ
βάθος, δὲν ἀπέχουν πολὺ μεταξύ τους, ὁ μέγας καὶ ὁ μικρός.
"Απέχει, Βέβαια, ὁ βιογράφος ὁ δικός μου ἀπὸ τὸ βιογράφο τοῦ
μεγάλου Ζαρατούστρα· αὐτό, ὅμως, δὲν ἔχει σημασία· αὐτὸ ἐνδια-
φέρει μόνο τοὺς κριτικοὺς τῆς λογοτεχνίας.

"Αν ὁ κόσμος σᾶς μισήσει, μάθετε ὅτι ἔμένα δὲν καταδέχθηκε
καν νὰ μὲ μισήσει. Αὐτὸ σᾶς τὸ λέω γιὰ νὰ παρηγορηθεῖτε· ἂν
σᾶς μισήσουν, αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι ἀξίζετε πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν
Ζαρατούστρα, εἴτε τὸν μεγάλο εἴτε τὸν μικρό. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ
οὔτε ὅτι ἔμίσησάν με δωρεάν, οὔτε ὅτι μ' ἔμίσησαν γιὰ ὄρισμένο
λόγο. Οὔτε, ὅμως, καὶ σεῖς δὲν πρέπει νὰ φιλοδοξήσετε νὰ σᾶς μι-
σήσουν δωρεάν. Μόνο σ' Ἐκείνον ταίριαζε ὅτι ἦταν γεγραμμένον
ἐν τῷ νόμῳ.

"Αν σᾶς μισήσουν, θάχετε κάνει καὶ κάτι κακό. Δὲ μπορεῖ νὰ
ύπάρχει ἄνθρωπος — ἕκτὸς ἀπὸ ἔναν: τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου —
ποὺ νὰ μὴν ἔχει κάνει καὶ κάτι κακό, ἀδιάφορο ἂν μικρὸ ἡ με-
γάλο· τὸ μεγάλο μάλιστα κακὸ ἔξιλεώνεται πολὺ εύκολώτερα,
γιατὶ τὸ συνειδητοποιεῖ ὁ δράστης εύκολώτερα· γι' αὐτὸ κι' ὁ
στάρετς Σωσιμᾶς, ὁ μεγάλος φίλος καὶ ὄδηγὸς τοῦ Ἀλιόσα,
ἔδειχνε μεγαλύτερη προσοχὴ καὶ στοργὴ στοὺς μεγάλους ἀμαρ-
τωλούς. Εἴδατε κανέναν γύρω σας ἡ μέσα σας ποὺ νάχει συνει-
δητοποιήσει καὶ ἀναγνωρίσει τ' ἀμέτρητα μικρὰ κακὰ ποὺ πρό-
ξενός τους ἔχει γίνει στὴ ζωὴ του; Σᾶς συμβουλεύω, λοιπόν, νὰ
κάμετε κάποιο κακὸ μεγάλο· ἀφοῦ ἔτσι κ' ἔτσι είστε ἀναγκα-
σμένοι νὰ κάμετε κάποιο κακὸ καὶ μάλιστα πολλά, κάμετε τούλά-
χιστον ἔνα μεγάλο γιὰ νὰ μπορέσετε νὰ τὸ ἀναγνωρίσετε καὶ νὰ
συντριβεῖτε· ἔτσι, ύπάρχει ἡ ἐλπίδα, ἀφοῦ σᾶς καταδικάσει ὁ

έαυτός σας στήν ̄σχατη ποινή, ν' ἀκούσετε τὴ φωνὴ Ἐκείνου
νὰ σᾶς λέει : ἀμήν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ̄σῃ ἐν τῷ παρα-
δείσῳ.

Ἐμένα δὲ μ' ἄφησαν οἱ ἄνθρωποι οὔτε κἄν νὰ τοὺς κάνω
κακό· αὐτὸς σήμανε γιὰ μένα τὴ φοβερώτερη ἔρημιὰ ποὺ μπο-
ροῦσε νὰ ἐπιφυλαχθεῖ σὲ ἄνθρωπο. Δὲ μ' ἄφησε κανένας οὔτε νὰ
φαινῶ ἄπιστος ἀπέναντί του, οὔτε ν' ἀδιαφορήσω γιὰ τὴν πα-
ρουσία του ἢ νὰ τὸν παραμελήσω, οὔτε νὰ τὸν ἐκτοπίσω ἀπὸ
τὴν καρδιὰ ἐνὸς ἄλλου (ἀφοῦ καμμιὰ καρδιὰ δὲν προσφέρθηκε
νὰ μὲ δεχθεῖ), οὔτε ν' ἀμυνθῶ πονώντας τον (ἀφοῦ κανένας τους,
ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ψυχοπαθῆ κυρία, δὲν καταδέχθηκε νὰ μοῦ ἐπιτεθεῖ).

Μὴν παίρνετε, ὅμως, ἐμένα γιὰ παράδειγμα. Οὔτε ὁ μέγας
Ζαρατούστρας, ὁ ἔρημος καὶ νικητής, οὔτε ὁ μικρὸς Ζαρατούστρας,
ὁ ἔρημος καὶ ἡττημένος, δὲν εἰναι παράδειγμα γιὰ σᾶς. Μεταξύ μας,
οὔτε ὁ μέγας Ζαρατούστρας ἥταν νικητής· ἔκανε τὸν ἑαυτό του
νὰ μοιάζει ἀήττητος· καὶ πρέπει νὰ σεβασθῶ τὰ φαινόμενα. "Ἄσ
εἰναι· τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει μεγάλη σημασία. Κανένας ἀπὸ τοὺς
δυό μας, οὔτ' ἐγώ, οὔτε κἄν ὁ τέως ἑαυτός μου, δὲν εἶχαμε τὴν
εὐκαιρία νὰ ζήσουμε πραγματικὰ γιὰ νὰ δεχθεῖ ὁ διπλανός μας
τὴν καλωσύνη ἢ τὴν κακία μας, γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ συμπεριφορά
μας νὰ γίνει παράδειγμα, καλὸς ἢ κακό, ἀξιομίμητο ἢ ἀρνητικὸς
διδακτικός.

"Ετι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν· καὶ θὰ μπορούσατε νὰ βαστάξετε
κι' αὐτὰ καὶ πολὺ περισσότερα, γιατὶ οἱ λόγοι μου δὲν ἔχουν τὸ
βάρος ποὺ εἶχαν οἱ λόγοι Ἐκείνου. "Ισως δὲν ἔχουν καὶ κανένα
βάρος· ίσως πληρώνω μὲ τὸ πνεῦμα μου τὰ ὅσα εἶχε πεῖ ὁ μέγας
Ζαρατούστρας ποὺ ἥταν ὁ ἄσπονδος ἔχθρὸς τῆς βαρύτητας· ὅσα
εἶπε ἔκεινος, τὰ πληρώνω τώρα ἐγώ.

'Ο μέγας Ζαρατούστρας ἥταν ὁ ἔχθρὸς τῆς βαρύτητας — ὁ
θανάσιμος καὶ προαιώνιος ἔχθρός της, ὅπως συνήθιζε νὰ λέει ὁ
ἴδιος — γιατὶ τοῦ ἀρεσε τὸ τσίρκο, τοῦ ἀρεσαν οἱ σχοινοβάτες.
Καὶ μένα, βέβαια, μ' ἀρέσουν· καὶ λυπάμαι ποὺ δὲ μοῦ δόθηκε
ἡ εὐκαιρία — ἐνῶ ἔκαμα κηρύγματα σὲ ποδοσφαιρικὰ γήπεδα καὶ
σὲ κοσμικὲς πλάτες — νὰ κάμω ἐνα κήρυγμα καὶ σ' ἐνα τσίρκο, κα-
βάλλα σ' ἐνα γάϊδαρο ἐπικεφαλῆς τῶν κλάουν. Δὲ νικάει, ὅμως,
τὴ βαρύτητα ὅποιος εἰναι σχοινοβάτης· ὑπακούει, ἀντίθετα, στὸ
νόμο της (κ' ἐπρεπε νὰ τὸ ξέρει αὐτὸς ὁ μέγας Ζαρατούστρας
ποὺ εἶχε σκύψει μὲ τόση στοργὴ πάνω σ' ἐναν τσακισμένο ἐτοι-

μοθάνατο σχοινοβάτη). Τὸ ἕδιο καὶ τὰ πουλιά· κι' αὐτὰ ὑπάκουόυν στὸ νόμο τῆς βαρύτητας. Εἶναι, χωρὶς ἄλλο, πολὺ ώραῖο πρᾶγμα νὰ μπορεῖς νὰ πετᾶς· σ' αὐτὸ συμφωνῶ μὲ τὸν μεγάλο Ζαρατούστρα· ἂν δὲ θέλεις ὅμως νὰ πέσεις σὰν τὸν "Ικαρο, πρέπει νὰ σεβασθεῖς τὸ πνεῦμα τῆς βαρύτητας· πρέπει νὰ κινεῖσαι μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ κάνεις τὸν ἀέρα μὲ τὸ βάρος του νὰ σὲ κρατᾷς ψηλά.

Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ υίοθετήσω ὅ,τι εἶπε ὁ μέγας Ζαρατούστρας, ὅταν, ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τὴν πραγματικότητα, διατύπωσε τὴν ρῆση: "Οποιος μάθει κάποτε τοὺς ἀνθρώπους νὰ πετοῦν..., αὐτὸς θὰ ξαναβαφτίσει τὴ Γῆ καὶ θὰ τῆς δώσει τ' ὄνομα « ἡ ἐλαφριά ».

"Οχι· οὔτε ἡ Γῆ εἴν' ἐλαφριά, οὔτε ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἴν' ἐλαφριά, οὔτε ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου εἴν' ἐλαφριά. "Ετσι δὲ μπορεῖ· καὶ ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς νᾶν' ἐλαφρός. "Ωστόσο, ὁ λόγος ὁ δικός μου δὲ μπορεῖ νᾶχει τὸ βάρος ποὺ εἶχε ὁ λόγος Ἐκείνου. "Ετσι, δὲ μπορῶ νὰ πῶ — ὅπως εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πεῖ Ἐκείνος — ὅτι οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

Πολλὰ εἶναι ποὺ εἶπε Ἐκείνος καὶ ποὺ δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναλάβω. Μπορῶ, βέβαια, νὰ σᾶς πῶ: μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε με. Μπορῶ, ὅμως, νὰ σᾶς πῶ: μικρὸν καὶ ὅψεσθέ με; Δὲν ξέρω· ἵσως συμβεῖ νὰ μὲ ξαναδεῖτε, ἀφοῦ φύγω γιὰ πάντα. "Ωστόσο, δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ τὸ πῶ. Δὲ μπορῶ νὰ ὑποσχεθῶ τίποτε· ἡ μόνη ὑπόσχεση ποὺ μπορῶ νὰ σᾶς δώσω εἶναι ὅτι θὰ φύγω ἀπαρατήρητος. Καὶ... ποιός ξέρει, μπορεῖ καὶ νὰ ξαναγυρίσω ἀπαρατήρητος.

Δὲ θὰ μὲ ἴδεῖτε, λοιπόν, ἂν ξαναγυρίσω. Μπορεῖ, ἵσως, νὰ μὲ ἴδεῖτε, ὅταν ξαναγυρίσετε σεῖς ἔκει ὅπου ἔγω θὰ βρίσκομαι. "Ἐπιστρόφη ἡ θάναι γιὰ σᾶς κι' αὐτή. Καὶ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτὴ — ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτὸν στὸν ἄλλον — εἶναι ἡ μεγάλη ἐπιστροφή· ἡ ἄλλη ἐπιστροφή, ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμο σ' αὐτόν, εἶναι ἀμφίβολη καὶ λιγότερο σημαντική, εἰν' ἐνα περιστατικὸ τοῦ χρόνου καὶ ὅχι τῆς αἰώνιότητας.

"Ο μέγας Ζαρατούστρας μιλοῦσε συχνὰ — ἀλλὰ μὲ πολλὴν ἀριστία — γιὰ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή. "Ωστόσο, ἡ αἰώνια ἐπιστροφὴ τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα εἶχε πολὺ λίγη δόση αἰώνιότητας μέσα της· ἥταν δεμένη πολὺ στὸ χρόνο, στὴν παροδικότητα, στὴν ἀλλαγή.

‘Ο μέγας Ζαρατούστρας ἔλεγε ὅτι ἡταν ὁ διδάσκαλος τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς. Τί ἐννοοῦσε, ὅμως, μιλώντας γιὰ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή; Θυμᾶμαι καλὰ ὅτι, ἐπεξηγώντας τὴν μεγάλη αὐτὴ ἰδέα του (πού, μεταξύ μας, τὴν εἶχαν σκεφθεῖ καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπ’ αὐτόν), εἶχε διατυπώσει τὶς φράσεις :

“Ολα τὰ ὄντα ἐπιστρέφουν αἰώνια, καὶ μαζί τους ἐπιστρέφουμε κ’ ἐμεῖς, καὶ αἰώνιες φορὲς σημειώθηκε ἐδῶ ἡ παρουσία μας, καὶ ὅλων τῶν ὄντων μαζί μας.

Μὲ τὴν ρήση αὐτήν, ὁ μέγας Ζαρατούστρας ποὺ χλεύαζε τὸ Θεὸν καὶ κάθε θρησκεία, πῆγε νὰ διατυπώσει τὴν δική του μεγάλη ἐπαγγελία, χωρὶς νὰ καταλάβει (ἂν καὶ ἡταν ὁ πιὸ ἔξυπνος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου) τρία πράγματα :

Πρῶτον, ὅτι ἡ ἐπαγγελία αὐτὴ ἡταν φοβερὰ πεζή. Φαντασθεῖτε νὰ ξαναγυρίζει ἀπειρες φορὲς ὁ καθένας σας στὸν ἑαυτό του καὶ ὁ ἑαυτός σας στὸν καθένα σας !

Δεύτερον, δὲν κατάλαβε ὁ μέγας Ζαρατούστρας ὅτι μὲ τὴν ἐπαγγελία του πῆγε νὰ ὑποτάξει τὴν αἰωνιότητα στὸ χρόνο, πρᾶγμα ποὺ ὁ Πλάτων (καὶ κάτι ἥξερε κι’ αὐτὸς) θ’ ἀποδοκίμαζε ἀπόλυτα. Γιὰ ν’ ἀποφύγει — ἀπὸ παιδικὸ πεῖσμα — τὴν αἰωνιότητα τοῦ οὐρανοῦ, νόμισε ὁ μέγας Ζαρατούστρας ὅτι βρῆκε τὴν διέξοδο, κηρύσσοντας τὴν αἰωνιότητα τῆς γῆς. Γιὰ ν’ ἀποφύγει τὸ Θεό, ἀνακήρυξε αἰώνιο τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπο, τὸν θυητό.

Τρίτον, δὲν κατάλαβε ὁ μέγας Ζαρατούστρας ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία του, τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς τῶν πάντων στὴ φθαρτὴ καὶ παροδικὴ τους ὕπαρξη, ἡταν ἐνα θρησκευτικὸ ἢ φιλοσοφικὸ δόγμα ποὺ χωρίζει τὸν κόσμο σὲ δυὸ φάσεις : σ’ ἐκείνη ποὺ φαίνεται καὶ σ’ ἐκείνη ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα. “Αν ἐπιστρέφουμε (καὶ μαζί μας τὰ πάντα) αἰώνια, ποῦ βρισκόμαστε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ φεύγουμε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἐπιστρέφουμε ; Ποῦ βρισκόμαστε, τάχα, κάθε φορὰ ποὺ ἀπουσιάζουμε, ἀφοῦ γιὰ νάναι ἡ νέα παρουσία μας ἐπιστρέψει ; ‘Ο μέγας Ζαρατούστρας ἔχει κάμει ὅλόκληρο εἰδικὸ κήρυγμα, χλευάζοντας ὅσους μιλοῦν γιὰ κάποιον κόσμο ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν φαινομένων. Καὶ ἐνδιαίχλεύασε ὅσους μιλοῦν γιὰ τὸν κόσμο αὐτὸν — γιὰ τὸ οὐράνιο Τίποτε, ὅπως τὸν ὄνόμαζε — κατάντησε, μὲ τὴν ἐπαγγελία του γιὰ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή, νὰ χωρίσει κι’ αὐτὸς

(καὶ μάλιστα μὲ τὸν πιὸ πεζὸ τρόπο) τὸν κόσμο σὲ δυὸ φάσεις : σὲ μιὰ βιτρίνα ἢ σ' ἓνα προσκήνιο ὅπου ὅλοι μας ἐπιστρέφουμε αἰώνια, καὶ σ' ἓνα παρασκήνιο ἢ σ' ἓνα θάλαμο ἀναμονῆς ὅπου περνᾶμε τὶς ἄχρονες ώρες μας ὅσες φορὲς (καὶ οἱ φορὲς αὐτὲς εἶναι ἀπειρες) ἔχουμε φύγει ἀπὸ δῶ καὶ δὲν ἔχουμε ἀκόμα ἐπιστρέψει.

Δὲν ὑπάρχει, ἀγαπητοί μου, αἰώνια ἐπιστροφή. "Υπάρχει ἐπιστροφὴ στὴν αἰώνιότητα καὶ ὅχι αἰώνια ἐπιστροφὴ στὸ χρόνο. "Οποιος ἐπιστρέψει στὴν αἰώνια πατρίδα του μπορεῖ ἵσως νὰ ξαναγυρίζει καμμιὰ φορὰ κ' ἐδῶ. Δὲν ξαναγυρίζει, ὅμως, ὅπως ήταν, δηλαδὴ γιὰ νὰ ξαναζήσει καὶ νὰ ξαναπεθάνει. Ξαναγυρίζει μόνο στὴν περίπτωση ποὺ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προσδοκία ματιῶν ποὺ τὸν πεθύμησαν προκαλοῦν πάλι τὴν παρουσία του ἐδῶ κάτω. Ἡ παρουσία αὐτὴ εἶναι μιὰ φευγαλέα στιγμὴ αἰώνιότητας μέσα στὸ χρόνο, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ ζωὴ μας ἐδῶ κάτω εἶναι μιὰ φευγαλέα καὶ ἀνεπίστρεπτη στιγμὴ χρόνου μέσα στὴν αἰώνιότητα.

Δὲν πρέπει νὰ σᾶς πῶ περισσότερα· ἵσως δὲν ἔχω καὶ νὰ πῶ περισσότερα. Καὶ ἡ ώρα ἔχει πολὺ προχωρήσει· εἶναι καιρὸς νὰ ξεκινήσω· καὶ ξεκινῶντας θ' ἀρχίσω νὰ φεύγω. Οὔτε θὰ κλάψετε, οὔτε θὰ θρηνήσετε, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ κόσμος θὰ χαρεῖ ποὺ θὰ φύγω. Κανένας δὲ μὲ προσέχει τὴ στιγμὴ αὐτὴ ποὺ φεύγω· καὶ κανένας δὲ θὰχει λόγο νὰ λυπηθεῖ ἢ νὰ χαρεῖ, ὅταν θὰχω φύγει. "Ισως λυπηθῶ λιγάκι ἐγὼ ὁ ἴδιος, γιατὶ δὲν πρόλαβα, πρὶν φύγω, ν' ἀγαπήσω ἀγαπώμενος !

Τέτοια λόγια εἶπε ὁ Ζαρατούστρας.

22

Καὶ βγῆκε ὁ Ζαρατούστρας ἀπὸ τὸ ἕρημο καὶ ἀκατοίκητο σπίτι ποὺ κανένας δὲν πληροφορήθηκε ποτὲ ποῦ βρισκόταν· καὶ οἱ δώδεκα τὸν ἀκολούθησαν.

Καὶ ἔξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὅρος τῶν ἐλαιῶν· καὶ τὸν ἀκολούθησαν οἱ δώδεκα. Τὸ ὅρος τῶν ἐλαιῶν δὲν εἶχε καμμιὰν ὁμοιότητα μὲ τὸ βουνὸ τοῦ μεγάλου Ζαρατούστρα. Δὲν ήταν οὔτε ψηλό, οὔτε ἀπρόσιτο. Ἡταν τὸ πιὸ προσιτὸ ὅρος στὸν κόσμο· προσιτὸ στὸν καθέναν.

Καὶ λέει ὁ Ζαρατούστρας στοὺς δώδεκα: Καθίσατε αὐτοῦ ἔως οὖς ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ.

Σκέφθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ ὁ Ζαρατούστρας νὰ παραλάβει